

УДК 37.016:78

Тамара Турчин, кандидат педагогічних наук, доцент,

докторант Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова,
м. Київ

ВИТОКИ ПОЧАТКОВОЇ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ

У статті розглядається сутність початкової музичної освіти, методичне забезпечення уроків музики, форми естетичного виховання учнів. Аналізується значення нових підходів у побудові сучасного уроку музики, роль учителя у вихованні творчої особистості.

Ключові слова: урок музики, початкова освіта, конкурси, програми з музики, учитель музики.

Літ. 12.

Актуальність дослідження. Початок ХХІ століття характеризується переосмисленням політичного, культурного, соціально-економічного життя країни. З утвердженням гуманістичних ідей в музичній освіті в Україні постала нова потреба використання універсальних можливостей музичного мистецтва у формуванні особистості, здатної до творчого самовираження, самореалізації, емоційно-оцінної діяльності. І саме на уроках музики в початковій школі, в період сенситивного розвитку молодших школярів, мають розпочинатись кардинальні зміни.

Нині в педагогічній науці гостро стоїть завдання формування духовного обличчя людини третього тисячоліття. У Державній національній програмі "Освіта". Україна ХХІ століття вирішальна роль відводиться оновленню змісту освіти, найважливіша функція якої – формування й удосконалення особистості дитини, її пізнавальної активності, творчості, самостійності [3, 1]. Одним із основних принципів освіти в Україні є органічний зв'язок зі світовою та національною історією, культурою, традиціями тощо [3, 6]. Проблеми розбудови національної школи на засадах гуманістичного підходу актуалізують необхідність звернення освітян до накопичення вітчизняного педагогічного досвіду, який допоможе накреслити шляхи пошуків таких засобів навчання і виховання учнів, які б забезпечували цілісний розвиток особистості зі здатністю до творчого саморозвитку, самовдосконалення себе як професіонала, духовно та національно свідомого громадянина України. У розв'язанні означеного питання важлива роль покладена на музичне мистецтво, яке, як відомо, є відображенням всієї духовної культури суспільства, а також його територіальних та етнічних груп. В "Концепції художньо-естетичного виховання в загальноосвітніх навчальних закладах" сформульовані мета і завдання виховання школярів засобами

мистецтва; обґрунтовується цілісна духовно-світоглядна модель художньо-естетичного виховання і основні напрямлення її практичної реалізації, сформульовані принципи будови змісту освіти і психолого-педагогічні основи художньо-педагогічних технологій, виділена роль середовища в цьому процесі, визначені наукові підходи до оцінювання результатів навчальних досягнень учнів [6]. Загальним змістом завдань і технологій музичної освіти в усіх її формах є засвоєння учнями музичних цінностей, залучення до світу музики і музичного мистецтва в усіх її аспектах з метою гармонійного розвитку особистості, її духовної культури, формування почуттєво-естетичного боку світовідчуття і всього духовного світу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різним аспектам розвитку початкової музичної освіти присвятили свої праці відомі вчені: Л. Масол, О. Мелік-Пашаєв, О. Олексюк, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Щолокова, Б. Юсов (дослідження впливу музичного мистецтва на розвиток особистості педагогів, учнів); Г. Балл, І. Зязюн, Л. Коваль, В. Краєвський, Л. Мільто (гуманізація та забезпечення культури відповідності сучасної освіти).

Незважаючи на глибоку розробленість цими науковцями різних аспектів проблеми впливу музичного мистецтва у навчанні, **метою** даної статті є з'ясування сутності початкової музичної освіти, методичного забезпечення уроків музики, форм естетичного виховання молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. В музично-педагогічній і загальнопедагогічній теорії і практиці розрізняють загальну музичну освіту, яку розуміють як шкільну, і спеціальну, що готує до професійної роботи композиторів, виконавців, педагогів тощо.

Найвища мета шкільної музичної освіти полягає у передаванні цінного духовного досвіду поколінь, сконцентрованого у музичному мистецтві в його найбільш повному і всебічному

ВИТОКИ ПОЧАТКОВОЇ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ

вигляді і розвитку на цій основі позитивних рис і властивостей кожної особистості. У процесі шкільної музичної освіти відбувається активна передача минулого досвіду музичної діяльності новому поколінню, що дозволяє оволодіти мовою музики, набути знання, уміння, навички, розвинути музичні здібності, які необхідні для музичної діяльності. Шкільна музична освіта також припускає цілеспрямований педагогічний вплив на індивіда і розглядається як засіб загального музичного розвитку особистості учнів, формування їх моральної і естетичної культури, почуттів, ідеалів, музичного смаку і потреб. Музикальна освіта дітей – саме те своєрідне явище, яке характеризується роллю в розвитку особистості дитини [5].

Крім того, мета початкової музичної освіти і виховання полягає у формуванні музичної культури як невід'ємної частини духовної культури школярів, що найбільш повно відображає інтереси сучасного суспільства в розвитку духовного потенціалу підростаючого покоління. Завдання музичної освіти молодших школярів формується на основі цільової настанови:

- виховання інтересів і любові до музичного мистецтва, художнього смаку, відчуття музики як основи музичної грамотності;

- розвиток активного, відчутного і усвідомленого виховання школярами кращих зразків світової музичної культури минулого і сучасного і накопичення на його основі тезаурусу – багажу музичних уявлень, інтонаційно-образного словнику, первісних знань про музику, досвіду музикування, хорового виконавства, необхідних для орієнтації дитини у складному світі музичного мистецтва.

Музика залучалась для виховання підростаючого покоління з давніх часів. Кожна епоха висувала свої завдання, які пов'язані з вихованням дитини. Ніхто і ніколи не відмовлявся від музичних занять, вважаючи, що без музики неможливий розвиток повноцінної особистості, формування у дитини позитивних почуттів, без яких людині обійтись неможливо.

Наприкінці 50-х і на початку 60-х років XIX ст., наприклад, виникли безплатні недільні школи, загальноосвітні і художні, клас інтелігенції намагався допомогти перебороти нижчим класам загальну неосвіченість. М. Балакірев з метою подолання музичної безграмотності задумав створити безплатну школу музики, для загальної освіти і мистецтва. Разом з Г. Ломакінім він заклав основні положення системи загальної музичної освіти, в яких декларував: кожна особистість має право на розвиток своїх

здібностей, музична освіта повинна стати всенародною, а основу навчального процесу скласти національні музичні традиції, будь-яка дитина споконвічно здатна до музики. Щоб прослідкувати послідовність розвитку системи загального музичного виховання, потрібно розглянути період до 1917 року і звернути увагу на Захід, де в цей час починають формуватися нові музичні системи загального музичного виховання і освіти. Авторами музичних систем є Карл Орф (Австрія), Ж-Далькроз (Швейцарія), Золтан Кодай (Угорщина), П'єр Ван Хауве (Голландія). Природний розвиток їх систем спирався перш за все на ті традиції, які не переривались і не викривлялись "клубними" формами [2].

Вихованню музично освічених учнів, що є одним із компонентів становлення дитини в загальнокультурній підготовці, яка повинна розпочатися ще в початковій школі надавали великого значення Б. Асаф'єв, Д. Кабалевський та ін. Головні елементи, принципи, методи, теми і завдання, що визначають його зміст, подані в програмі з музики для середньої школи, розробленою під керівництвом Д. Кабалевського. В програмі визначаються завдання музичного виховання, загальна мета підготовки людини майбутнього. Музика може виховати доброту, чуйність у відносинах до людей, сформувати морально-естетичний ідеал тощо. Ця мета актуальна й нині. У 80-ті роки були переглянуті погляди на роль мистецтва у формуванні моральних почуттів дітей в системі загальноосвітньої школи. Виникла проблема системи музичного виховання, яка відобразила б специфіку музики як предмета, для цього розробляється ідея тематичної побудови програм з метою об'єднання складових уроку в єдине понятійно-музичне мистецтво. Під час роботи за програмою Д. Кабалевського зросло значення вчителя музики й уроку музики, але з огляду на майбутнє, необхідно було переглянути проблеми музичної освіти у відновленому соціокультурному просторі. Актуальними залишаються питання: як зробити урок мистецтва? Яка роль в цьому процесі відводиться музиці, учителю? [4].

"Пізнання світу почуттів неможливе без розуміння й переживання музики, без глибокої духовної потреби слухати музику й діставати насолоду від неї, – писав В. Сухомлинський. – Без музики важко переконати людину, а це переконання, по суті, є основою емоційної, естетичної, моральної культури" [11, 553]. Наголошена думка є головною в процесі вдосконалення змісту музично-виховної роботи в школі.

ВИТОКИ ПОЧАТКОВОЇ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ

Спираючись на концепцію Д. Кабалецького, не заперечуючи важливості хорового співу й вивчення музичної грамоти, програма та поурочні методичні розробки для середніх загальноосвітніх шкіл з музики 1 – 4 класи, розроблена групою науковців та учителів під керівництвом О. Ростовського ставить перед учителями значно ширші завдання: ввести дітей у світ великого музичного мистецтва, навчити їх розуміти музику й насолоджуватись нею. Такий підхід сприяє досягненню головної мети: формування у школярів музичної культури як важливої й невід’ємної частини їхньої духовної культури. У програмі реалізована концепція музичного виховання на основі української національної культури. В загальному вигляді вона полягає у визнанні провідної ролі музичного фольклору в музично-естетичному вихованні дітей; у зверненні до народної музичної творчості крізь призму її життєвих зв’язків з духовним, матеріальним та практичним світом людини; в розгляді українського музичного фольклору в діалектичній єдності з фольклором інших народів; у розкритті естетичного змісту народної музики на основі осягнення школярами суті й особливостей музичного мистецтва [8]. Навчальна програма з музики для учнів 1 – 4 класів загальноосвітніх навчальних закладів розроблена відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти, ґрунтується на положеннях Концепції загальної середньої освіти (12-річна школа).

Програма визначає концептуальні підходи до музичної освіти учнів початкових класів, конкретизує музично-освітні завдання, розподіляє художньо-педагогічний матеріал, враховує національні музично-педагогічні традиції та сучасні тенденції розвитку національної та світової музичної культури [7, 344].

Програма “Музика” для 1 – 4 класів загальноосвітніх навчальних закладів (авт. О. Лобова) розроблена відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти (освітня галузь “Мистецтво”).

В основу програми покладена ідея цілісної безперервної особистісно орієнтованої музичної освіти, яка спрямована на розвиток у школярів здатності до сприймання, розуміння й оцінювання музичного мистецтва, творення художніх образів, потреби в естетико-творчій та духовній самореалізації. Програма ґрунтується на досвіді народної педагогіки, фольклорних традиціях музичного виховання, провідних концепціях видатних представників педагогічної психології, дидактики і музичної педагогіки; базується на дидактичних принципах природовідповідності,

культуровідповідності, синтезу мистецтв і естетизації навчального процесу, особистісного й індивідуального підходу з опорою на життєвий досвід дитини, інтеграції знань, послідовності, системності та наступності навчання, доступності у поєднанні з достатньо високим рівнем складності тощо.

Мета і завдання програми зумовлені вимогами Державного стандарту початкової загальної освіти та сучасними педагогічними тенденціями [7, 372].

Програма “Мистецтво” (авт. Л. Масол, Е. Белкіна, О. Оніщенко, Н. Очеретяна, В. Рагозіна) розроблена відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти у галузі “Мистецтво”, що включає змістові лінії (основні види мистецтв): музичне, візуальне (образотворче), хореографічне, театральне, екранні. У зміст домінуючих змістових ліній – музичного та образотворчого (візуального) мистецтва інтегруються елементи інших змістових ліній – синтетичних мистецтв. Програма спрямована на формування в учнів основ цілісної художньої картини світу, вона побудована на засадах інтеграції і втілює основний зміст предметів “Музика” та “Образотворче мистецтво”. *Мета* загальної початкової мистецької освіти: у процесі сприймання творів мистецтва вітчизняного та зарубіжного мистецтва і практичної художньої діяльності та мистецтва. Розвивати загальні та спеціальні здібності, художньо-образне мислення, стимулювати творчий потенціал особистості, формувати базові компетентності і здатність до художньо-творчої самореалізації, виховувати потребу в духовному самовдосконаленні [7, 304].

Урок музики в ЗНЗ порівняно з іншими шкільними предметами має специфічні особливості. Зокрема, особливо важливу роль відіграє активізація емоцій і почуттів дитини; комплексний вплив музики на учнів; дотримання єдності емоційного, художнього і свідомого ставлення до музики. Спираючись на емоційність сприйняття, учитель ставить завдання реалізації впливу музики на особистісний розвиток. Ефективність уроків музики залежить не стільки від програми і методик, скільки від особливостей особистості учителя, його професійних знань і педагогічної майстерності. Музично-педагогічна діяльність складна і вимагає різноманітної підготовки музикантів-педагогів. Б. Асаф’єв відмічав: “Музичний педагог у загальноосвітньому навчальному закладі не повинен бути “спецом” в одній будь-якій області музики. Він повинен бути і теоретиком і регентом, але в той же час і музичним істориком, і музичним етнографом, і

виконавцем, який володіє музичним інструментом, щоб завжди бути готовим направити увагу в той або інший бік. Головне ж, він повинен знати музичну літературу, тобто якомога більшу кількість музичних творів...“ [1, 59; 60].

Універсальності й унікальності музично-педагогічної діяльності повинно відповідати різноманіття її методів – як загальнопедагогічних, так і специфічних. Однак звуження або випинання окремих методів, прийомів викладання сковає творчі можливості учителя і учнів, веде до механічного одноманіття, зниження ефективності педагогічного процесу. З іншого боку, формальна методика не може розв’язати педагогічні питання, не замінить творчу винахідливість, імпровізацію учителя.

Проблема ідеалу учителя нової української національної школи була постійно в центрі діяльності С. Русової, хвилювала вчену все її життя. До особистості учителя С. Русова ставила надзвичайно високі вимоги, адже головне завдання педагога, на її думку, – виховати Людину – високоосвічену, високоморальну, фізично й естетично розвинену, працелюбну і гуманну, людину з національним характером і громадянським світоглядом. Вимоги до учителя С. Русова систематизувала в такі групи:

- індивідуальні якості;
- загальноосвітня підготовка і світогляд;
- фахова підготовка педагога [10, 4 – 5].

Теоретичне значення сучасного уроку музики полягає в доповненні музичної педагогіки новими підходами до інтерпретації поняття і структури музичної культури через створення етапів музичної технології; у визначенні механізму формування у початківців музичної культури засобами музики.

Орієнтири для оцінювання сучасного уроку полягають у:

- вивченні і врахуванні інтересів учнів для створення ситуації, в якій школяр є співавтором уроку;

- використанні адресних прийомів музичного виховання, які побудовані на принципах розвиваючого навчання, за допомогою музичних технічних засобів (комп’ютери, СД-плеєри, музичні центри тощо);

- опорі на регіональний компонент через співробітництво із загальними, державними музичними організаціями.

В сучасних умовах розвитку освіти учасники Міжнародних конференцій висловлюють занепокоєність рівнем зниженням шкільної музичної освіти і музично-естетичних смаків підростаючого покоління, неухвагою з боку

державних органів управління освітою до якості викладання дисциплін художнього циклу у закладах загальноосвітнього типу, зниженням рівня державної зацікавленості у збереженні національних хорових традицій. Учасники конференції пропонують: враховуючи, що урок музики в закладах загальноосвітнього типу є єдиною формою виховання музично-естетичної культури кожного школяра, передбачити викладання даного предмета упродовж усіх років навчання, включити його в перелік предметів підсумкового документа про закінчення школи тощо [9].

В системі освіти існують приватні школи, керівництво яких намагається зацікавити батьків використанням авторських курсів, переліком додаткових занять. Приватні школи відрізняються індивідуальним підходом до кожної дитини, вибраним суспільством, сучасною технічною базою, якістю харчування, медичним обслуговуванням, режимом роботи. В той же час оцінити рівень освіти достатньо складно. Головний недолік у роботі приватних шкіл – відсутність системності навчання, але є можливість осучаснити репертуар, врахувати психологічний стан та запити сім’ї. Окрім обов’язкової шкільної програми, недержавні навчальні заклади пропонують і авторські розробки, які кожний педагогічний колектив трактує по-своєму і своєрідно [12]. В загальноосвітніх навчальних закладах щорічно проводиться конкурс – блок вокалістів; блок малих форм; хорової майстерності. До програми включають виконання пісні під фонограму або з супроводом та а cappella. В програмі чітко не прописані вимоги до репертуару, але є тема конкурсу і відповідно до її змісту вчителі підбирають пісні. Учителі використовують фольклор. Насправді ж культура будь-якого народу включає специфічні національні, інтернаціональні, загальнолюдські аспекти. Звернення до національної культури, народної творчості в музичному вихованні школярів, зокрема в початкових класах, розуміється занадто вузько, однобоко. У початкову школу механічно переносять репертуар для дорослих, незрозумілий учням, впроваджують форми ознайомлення дітей 7 – 10-річного віку з окремими народними традиціями (вечорниці), що суперечать вимогам доступності. Головне, що це видається за нові підходи, які відповідають меті відродження школи як складової культурної практики українського народу. А трапляється це здебільшого тому, що існує брак дитячого репертуару. Сучасні автори не звертаються в дитячих піснях до національного

ВИТОКИ ПОЧАТКОВОЇ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ

компоненту, що призводить до завищення репертуару.

Висновки. Систему музичної освіти потрібно будувати таким чином, щоб в результаті отримати принципово новий тип випускника – homo creativus (людину креативну), яка володіє нестандартним поглядом на стандартні речі, готову через творчий підхід перебороти обмеженість мислення, подивитись на ситуацію під несподіваним кутом зору. При цьому не має значення, яким видом діяльності в подальшому займеться ця людина – важливо інше: креативність, яка починає високо цінуватися в сучасному світі буде поступово ставати рушійною силою економічного життя регіонів, а креативні спеціалісти виступлять головним капіталом нової економічної епохи.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у втіленні у професійну діяльність учителів музики початкових класів адекватних природі і специфіці музичного мистецтва методів іманентних сутності музичного мистецтва.

1. Асаф'єв Б. *Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании* // Б. Асаф'єв. – Л.: Музыка, 1973. – 151 с.

2. Виноградов Л. *Система общего музыкального воспитания* // Л. Виноградов. [Електронний ресурс]: <http://nsc.1september.ru/articlef>.

3. Державна національна програма "Освіта". Україна ХХІ століття. – К.: Райдуга, 1994.

4. *Инновационные подходы в организации музыкального образования в общеобразовательной*

школе [Електронний ресурс]: <http://festival.1september.ru/articles/210489/>.

5. Кряжев М. *Становление музыкального образования учащихся в светских учебных заведениях ...с 1905 по 1917гг.* // М. Кряжев [Електронний ресурс]: <http://journal.sakhgu.ru/work>.

6. Масол Л. *Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах України* / Л. Масол // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – К.: Педагогічна преса. – 2004. – № 10.

7. *Програми для середньої загальноосвітньої школи. 1 – 4 класи.* К.: "Початкова школа". – 2006. – 432 с.

8. *Програми та поурочні методичні розробки для середніх загальноосвітніх шкіл "Музика 1 – 4 класи".* – К.: "Перун", 1996. – 125 с.

9. *Резолюція III Міжнародної конференції м. Санкт-Петербург* [Електронний ресурс]: <http://www.conservatory.ru/node/488>.

10. Русова С. *Дошкільне виховання* / С. Русова. – Катеринослав, 1918. – 163 с.

11. Сухомлинський В. *Вибрані твори: В 5-ти т.* / В. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1977. – Т. 3: Народження громадянина – 670 с.

12. *Частный подход к образованию. На что вправе рассчитывать родители, отдавая ребенка в негосударственную школу?* [Електронний ресурс]: <http://www.dsnews.ua/staff/art8791.html>.

Стаття надійшла до редакції 05.03.2011

*"Як не горю – я не живу.
Як не люблю – я не співаю.
Але цього я ще не знаю,
Бо завжди я – як полум'я".*

*Павло Тічина
український поет, перекладач, публіцист, громадський діяч*

